

O'ZBEKISTONDA YASHIL IQTISODIYOTGA O'TISHNING JORIY HOLATI TAHLILI

Mamanazarov Abdusamat Abdusaitovich

Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi,

Ta'lim sifatini nazorat qilish boshqarmasi boshlig'i

MAQOLA HAQIDA

Qabul qilindi: 24-iyun 2024-yil

Tasdiqlandi: 26-iyun 2024-yil

Jurnal soni: 11

Maqola raqami: 35

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v11i11.973>

KALIT SO'ZLAR/ Ключевые слова/ keywords

yashil iqtisodiyot, yashil o'sish, yashil investitsiya

ANNOTATSIYA

Bugungi kunda ekologik muammolar bilan tobora ko'proq kurashayotgan bir paytda yashil iqtisodiyotga o'tish muhim masala bo'lib chiqdi. Tabiiy resurslarga ega va iqtisodiyoti rivojlanib borayotgan mamlakatimiz o'z taraqqiyot yo'lining hal qiluvchi pallasida turibdi. Ushbu maqola mamlakatimizning yashil iqtisodiyotga o'tishi bilan bog'liq imkoniyatlar, muammolar va siyosat oqibatlarini o'rganadi. Ushbu maqolada O'zbekistonning ekologik barqarorlikni ta'minlash borasidagi sa'y-harakatlarining hozirgi holati haqida tushuncha beradi, va davlat aralashuvning asosiy yo'nalishlarini belgilaydi, hamda iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish uchun tavsiyalarni va takliflar ishlab chiqilgan.

Kirish: Barqaror va iqlimga asoslangan iqtisodiy o'sish yo'li, shuningdek, Barqaror Rivojlanish Maqsadlari (BRM) maqsadlariga erishish O'zbekistonning rivojlanish traektoriyasi uchun muhim ahamiyatga ega. Jahon banki tomonidan o'ziga xos rivojlanish sur'atiga ega ekanligi e'tirof etilgan O'zbekiston 2030-yilga borib sanoati rivojlangan, o'rtadan yuqori daromadli mamlakatga aylanishga tayyor. Keng miqyosda qo'llab-quvvatlangan ushbu ulkan istiqbol mamlakatning liberalashtirishga qaratilgan murakkab islohotlarni amalga oshirishga sodiqligini ta'kidlaydi. narxlar, yerga egalik huquqini isloh qilish va qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish. Hozirdan boshlab amalga oshirilayotgan bu islohotlar o'tmishdagi asosan ichkariga qaratilgan iqtisodiy modeldan sezilarli darajada chetga chiqishni ko'rsatib, xususiy biznesning global va mintaqaviy qiymat zanjirlariga yanada kengroq integratsiyalashuviga o'tishdan dalolat beradi.

Ekologik toza yechimlarga to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar va kam uglerodli texnologiyalarga xususiy investitsiyalarni rag'batlantirish kabi tashabbuslar Parij kelishuvida qayd etilganlar kabi iqlim bo'yicha majburiyatlarni bajarishda barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish uchun juda muhimdir. Yashil iqtisodiyotga o'tish turli tarmoqlar bo'yicha siyosat, tartibga solish va fiskal chora-tadbirlarni amalga oshirishni, shuningdek, barcha darajalarda samaradorlik, sinergiya va samarali amalga oshirishni rag'batlantirish uchun tarmoq siyosatlarini birlashtirishni talab qiladi¹.

Bundan tashqari, sanoat tarmoqlarida korporativ va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish va ekologik barqaror amaliyotlarni rag'batlantirish ifloslanishni, uglerod chiqindilarini kamaytirish va tabiiy resurslarni saqlash uchun muhim ahamiyatga ega. Yashil iqtisodiyot bo'yicha Milliy idoralarda kengashning tashkil etilishi sa'y-harakatlarni muvofiqlashtirish va O'zbekistonning yashil o'tish kun tartibini ilgari surish uchun tarmoqlararo integratsiyaga ustuvor ahamiyat berishda muhim rol o'ynashi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonning yashil iqtisodiyotga intilishi barqaror rivojlanish va barqarorlik uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Qayta tiklash bo'yicha sa'y-harakatlarni yashil maqsadlarga muvofiqlashtirish va keng qamrovli siyosat choralari amalga oshirish orqali O'zbekiston inkluziv va ekologik barqaror o'sish yo'lini belgilashi mumkin.

Adabiyotlar tahlili: Yashil o'sish umumiy ijtimoiy farovonlik va adolatni birinchi o'ringa qo'yadigan yashil iqtisodiyot konsepsiyasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ayni paytda ekologik xavf va ekologik kamchiliklarni yumshatadi (UNEP, 2011)². Garchi so'nggi paytlarda yashil o'sish g'oyasi xalqaro munozaralarda o'rin egallagan bo'lsa-da, u uzoq vaqtdan beri ilmiy hamjamiyatlarda, xususan, atrof-muhit va ekologik iqtisodiyot sohasida muhokama va tahlil mavzusi bo'lib kelgan.

"Yashil iqtisodiyot" atamasi birinchi marta 1989 yilda Birlashgan Qirollik hukumati tomonidan topshirilgan va bir guruh taniqli atrof-muhit iqtisodchilari tomonidan tuzilgan "Yashil iqtisodiyot uchun loyiha" nomli hisobotda kiritilgan (Barbier, 2009)³. Biroq, uning sarlavhasiga qaramay, hisobot yashil iqtisodiyot konsepsiyasini chuqurroq o'rganmagan, bu atama aniqlangan tushunchadan ko'ra ko'proq kontekstual asos sifatida ishlatilganligini ko'rsatadi.

2008 yilda bu atama global moliyaviy inqirozga javoblar kontekstida qayta tiklanishni boshdan kechirdi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit bo'yicha dasturi (UNEP) 2008 yil oktyabr oyida ekologik barqaror sektorlarga investitsiyalarni qo'llab-quvvatlash va an'anaviy, resurslarni ko'p talab qiladigan va ifloslantiruvchi sanoatlarni ekologik toza sanoatga aylantirish uchun Yashil iqtisodiyot tashabbusini boshladi. Keyinchalik, 2009 yil aprel oyida global yashil yangi kelishuv (GGND) hisoboti e'lon qilindi, unda iqtisodiyotni qayta qurish va global iqtisodiy barqarorlik bo'yicha chora-tadbirlar taklif qilindi. UNEPning yashil iqtisodiyot konsepsiyasini shakllantirish va ilgari surishdagi hal qiluvchi roli vazirlar va delegatlar tomonidan 2010-yil fevral oyida Nusa Duada bo'lib o'tgan Global atrof-muhit forumida e'tirof etildi (Allen va Klouth, 2012)⁴.

2011-yilda UNEP Yashil iqtisodiyot hisobotini e'lon qildi, u yashil iqtisodiyotning amaliy ta'rifini taqdim etdi va keyinchalik ko'plab nashrlarda keng iqtibos keltirildi. UNEP ma'lumotlariga ko'ra, yashil iqtisodiyot inson farovonligi va ijtimoiy tenglikni oshiradi, shu bilan birga ekologik xavf va ekologik tanqislikni sezilarli darajada kamaytiradi. U past uglerod chiqindilari, resurslar samaradorligi va ijtimoiy inkluzivlik bilan tavsiflanadi (UNEP, 2011). Xalqaro miqyosda ma'qullangan ushbu ta'rif eng keng qamrovli bo'lib qolmoqda, ammo ilmiy adabiyotlarda yashil iqtisodiyotning turli talqinlari mavjud bo'lib, kamida beshta aniq ta'riflar aniqlangan.

Natijalar va tahlillar

Iqlim o'zgarishlarini hal qilmasdan turib, O'zbekistonning rivojlanish istiqbollarga erishib bo'lmaydi. O'zbekiston jadal iqtisodiy o'sish traektoriyasida bo'lishiga qaramay, bu o'sish emissiya intensivligining kamayishi bilan bir hil trendga ega emas. Iqlim o'zgarishining yaqin oqibatlari O'zbekistonning ulkan iqtisodiy maqsadlariga ikkita asosiy sababga ko'ra jiddiy qiyinchiliklar tug'diradi. Birinchidan, prognoz qilinayotgan aholi va iqtisodiy kengayish muhim resurslar va ekotizimlarga barqaror bo'lmagan bosim o'tkazadi, bu esa hozirgi traektoriyani barqaror bo'lmasligiga olib keladi. Ikkinchidan, moslashuv chora-tadbirlarining yo'qligi O'zbekistonni o'zining geografik va ekologik xususiyatlarini, barqaror iqtisodiy tuzilmalari tufayli iqlim bilan bog'liq jiddiy zararlarga zaif qoldiradi.

Energiyadan samarasiz foydalanish har yili yalpi ichki mahsulotning kamida 4,5 foizini yo'qotilishiga sabab bo'ladi, bunda elektr energiyasi ishlab chiqarish, issiqlik ta'minoti va binolar energiya

¹ Uzbekistan Energy/Power Sector Issues Note, World Bank, 2013

² UNEP (2011). Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. [Retrieved 2015-11-03] Available at: http://www.unep.org/greeneconomy/Portals/88/documents/ger/ger_final_dec_2011/Green%20EconomyReport_Final_Dec2011.pdf

³ Barbier, E. B. (2009). Rethinking the Economic Recovery: A Global Green New Deal. Report prepared for the Economics and Trade Branch, Division of Technology, Industry and Economics, UNEP.

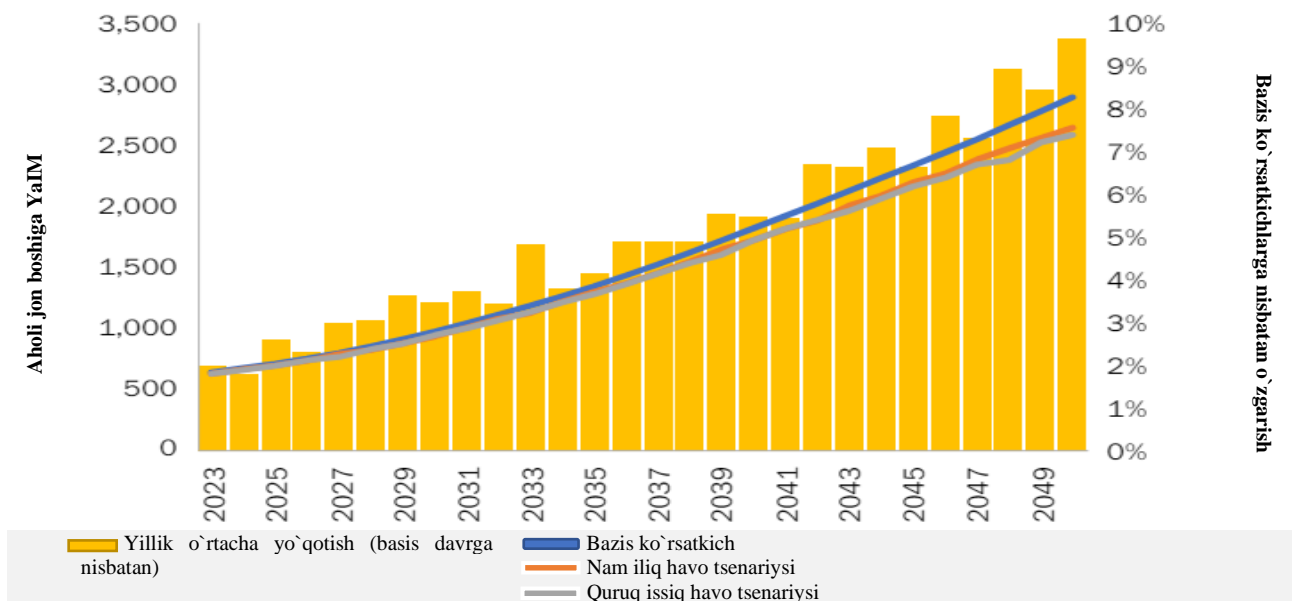
⁴ Allen, C., Clouth, S. (2012). A Guidebook to the Green Economy. Issue 1: Green Economy, Green Growth, and Low-Carbon Development – History, Definitions and a Guide to Recent Publications. UN Division for Sustainable Development.

yo'qotilishining muhim manbalari hisoblanadi. O'zbekistonning mavjud ishlab chiqarish quvvatlarining deyarli 40% xizmat muddatini o'tgan bo'lib, elektr ta'minotida uzilishlarga olib keladi⁵. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda qayta tiklanadigan energiya manbalari salohiyati 270 million tonna referent yoqilg'ini tashkil etadi, bu energiya resurslariga yillik ehtiyojdan uch barobar ko'proqdir va bu salohiyatning katta qismi quyosh energiyasiga to'g'ri keladi⁶. Quyosh elektr energiyasi 10 yil ichida dunyo bo'ylab energiya xarajatlarini 80% ga kamayishiga olib keldi va quyosh nuri ko'p bo'lgan O'zbekistonda yanada qulayroqdir⁷.

Makroiqtisodiy modellashtirish shuni ko'rsatadiki, iqlim o'zgarishi ta'siri iqtisodiy o'zgaruvchanlikni kuchaytiradi va o'sish istiqbollarini bog'adi, 2050 yilga kelib iqtisodiyot iqlim bilan bog'liq zararlarsiz bo'lganidan 10 foizga kichikroq bo'ladi. Ushbu prognozlar iqlim o'zgarishi "ho'l-issiq" yoki "quruq-issiq" shaklda namoyon bo'lishidan

qat'i nazar, haqiqiydir. Iqtisodiy modellashtirish dekarbonizatsiya harakatlarining potentsial traektoriyasini yanada ko'rsatadi. Sof nol emissiyaga o'tish samaradorlikni oshirish va bozor imkoniyatlarini kengaytirish kabi iqtisodiy manfaatlarni va'da qiladi. Bundan tashqari, emissiyalarning kamayishi makroiqtisodiy hisob-kitoblarga kiritilgan mahalliyashtirilgan havo ifloslanishining kamayishi natijasida kelib chiqadigan sog'liq uchun foyda bilan bog'liq.

Biroq, o'tish davrida katta investitsiya talablari va energiyani ko'p talab qiladigan texnologiyalardan kam uglerodli texnologiyalarga tez o'tish uglerodli ishlab chiqarish omillari samaradorligini vaqtincha pasaytirishi va boshqa investitsiyalarga, xususan, investitsiyalarni siqib chiqarishga olib kelishi mumkin. Shunga qaramay, sof nol emissiya ega iqtisodiyotga o'tishning ijobiy iqtisodiy ta'siri bu qiyinchiliklarni keng miqyosda qoplaydi, natijada yillik o'sish yuqori bo'lsa-da, dekarbonizatsiyasiz kutilgan hajmga o'xshash iqtisodiyotga olib keladi.

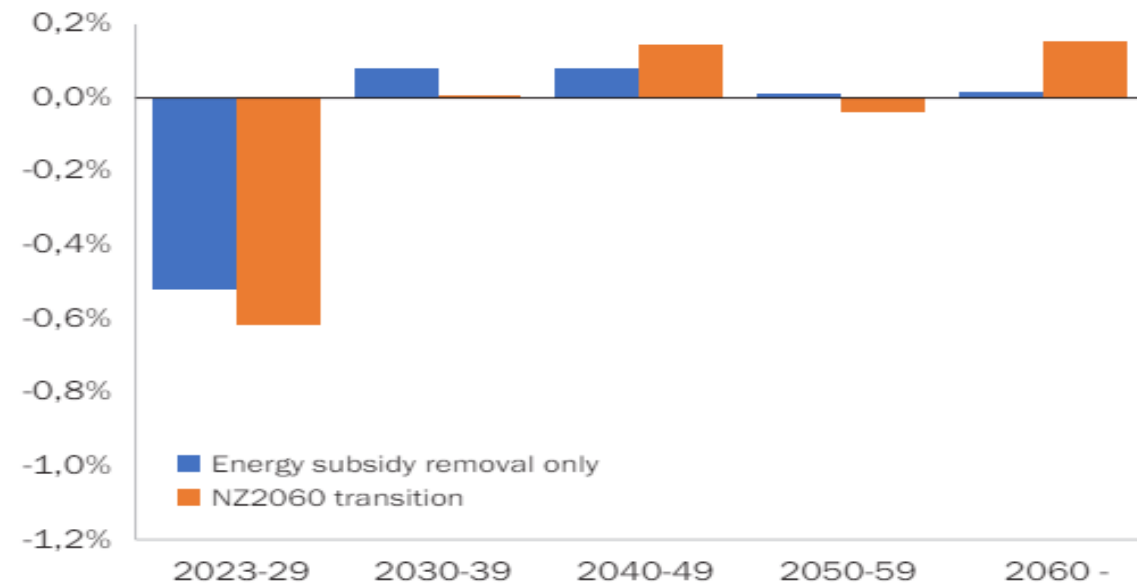

1-rasm. YaIMning iqlim o'zgarishi va o'zgarmagan holatda o'zgarishlari prognozlari

Manba: Jahon Bankining O'zbekistonda iqlim o'zgarishlari haqida hisoboti

Energiya subsidiyalarini bosqichma-bosqich bekor qilish, dekarbonizatsiya uchun muhim qadam va mavjud hukumat siyosati dastlab dastlabki yillarda o'sishning vaqtincha yo'qolishiga olib kelishi mumkin. Biroq, bu siyosat o'zgarishi, ayniqsa, havo ifloslanishini kamaytirish nuqtai nazaridan uzoq muddatli foyda keltirishi kutilmoqda.

Modellashtirish hukumat to'rt yil davomida ijtimoiy transfertlarni ko'paytirish, mehnat soliqlarini kamaytirish va energiya samaradorligi dasturlariga davlat investitsiyalarini yalpi ichki mahsulotning 2,5 foiziga ko'paytirishni o'z ichiga olgan tuzatish xarajatlarini yumshatish uchun kontratsiklik siyosatni amalga oshirishini nazarda tutadi.

2-rasm. Energiya subsidiyalaridan voz kechishning qisqa muddatda xarajatlarni oshirishi, ammo uzoq muddatda iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishi tahlili (uzoq muddatli, asosiy va siyosat senariylari, 2022-2060).

⁵ Sustainable Infrastructure for Low-Carbon Development in Central Asia and the Caucasus Hotspot Analysis and Needs Assessment, OECD, 2019

⁶ See <https://inecconsulting.eu/en/news/bright-future-for-the-solar-power-industry-in-uzbekistan-as-2-5-gw-of-solar-projects-are-planned-by-2030>

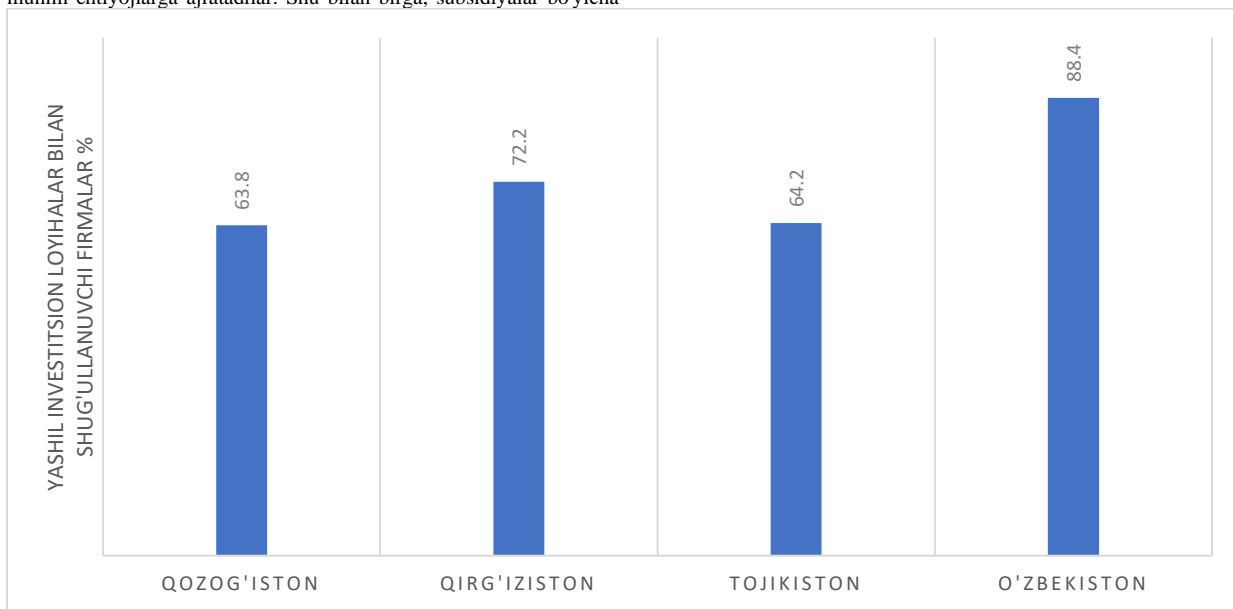
⁷ See <https://www.energy-transitions.org/publications/7-priorities-to-help-the-global-economy-recover/>

Kompensatsiya siyosatini amalga oshirish aholining zaif qatlamlariga nomutanosib ta'sir ko'rsatadigan o'zgarishlarning salbiy oqibatlarini yumshatish va imtiyozlarni yanada adolatli taqsimlash uchun juda muhimdir. Maqsadli transfertlar va umumiy soliqlarni kamaytirish ushbu o'zgarishlar natijasida kelib chiqadigan narxlarning oshishi yukini engillashtirishga yordam beradi. Barqarorlikni qo'llab-quvvatlash va yashil sanoatga investitsiyalarni rag'batlantirish uchun energiya sektoridagi zarur narxlarni o'zgartirish muqarrar ravishda energiya xarajatlarining oshishi va bilvosita boshqa tovarlar va xizmatlarga kiritilgan harajatlarning oshishi orqali iste'mol narxlarining oshishiga olib keladi.

Ta'sir qilingan guruhlar orasida eng kambag'al uy xo'jaliklari narxlarning oshishiga ayniqsa ko'p zarar ko'radilar, chunki ular cheklangan byudjetlarining katta qismini energiya va transport kabi muhim ehtiyojlarga ajratadilar. Shu bilan birga, subsidiyalari bo'yicha

islohotlar natijasida hosil bo'lgan byudjet mablag'lari aholining ko'pchiligining turmush darajasi pasaymasligini ta'minlab, kompensatsiya dasturlarini moliyalashtirishga yo'naltirilishi mumkin. Darhaqiqat, eng kambag'al uy xo'jaliklari ushbu dasturlardan sezilarli darajada foyda ko'radilar, faqat eng badavlat o'ntalikka kiruvchi uy xo'jaliklariga (yuqori 10 foizlik detsilda) faqat energiya subsidiyasi islohotiga qaratilgan stsenariy bo'yicha imtiyozlar biroq qisqarishi mumkin.

Ushbu stsenariylarga ko'ra, qo'shimcha fiskal resurslarning qariyb 40 foizi daromad solig'i stavkalarini pasaytirishga, 30 foizi daromad solig'i stavkalarini pasaytirishga, qolgan 30 foizi esa davlat investitsiyalarini ko'paytirishga yo'naltiriladi. Resurslarni strategik taqsimlash kengroq iqtisodiy barqarorlik va o'sishni rag'batlantirish bilan birga, eng zaif qatlamlarning yukini engillashtirishga qaratilgan.

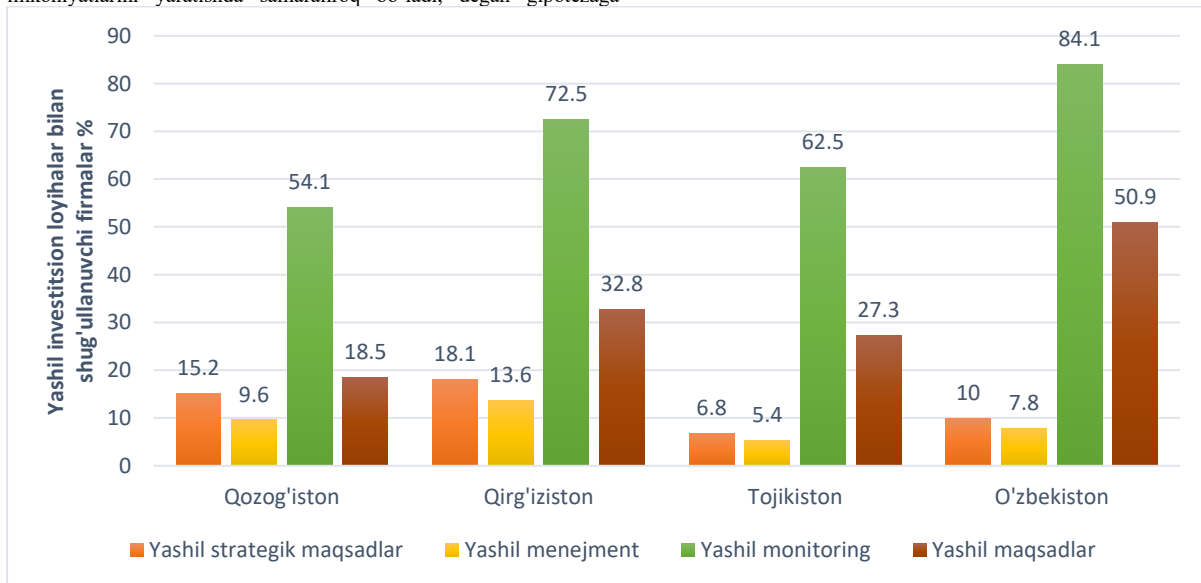
3-rasm. So'ngi uch yilda yashil investitsiyalar bilan shug'ullangan firmalar ulushi (%), 2019-yil

Mamba: Lotte va boshqalar (2022)

Xususiy sektor O'zbekistonning rivojlanish intilishlarini ilgari surishda hal qiluvchi rol o'ynaydi va yashil iqtisodiyotga muvaffaqiyatli o'tishga ko'maklashish uchun ham birdek zarur. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan dadil iqtisodiy islohotlarning mantiqiy asosi o'tmishdagi asosan davlat tomonidan rejalashtirilgan modelga nisbatan mustahkam, mustaqil va dinamik xususiy sektor aholiga xizmat ko'rsatish va bandlik imkoniyatlarini yaratishda samaraliroq bo'ladi, degan gipotezaga

asoslanadi. Shu sababli, davlat organlari ushbu maqsadlarga erishish yo'lini belgilashda muhim mas'uliyatni o'z zimmlariga oladilar, bu mas'uliyat yashil iqtisodiyotga o'tishni osonlashtirishga qaratilgan.

Mamlakat tomonidan boshlangan islohot yo'nalishidagi taraqqiyotni tezlashtirish xususiy investitsiyalarni faollashtirish va yashil sektorlarda samarali o'sishni rag'batlantirish uchun zarurdir.

4-rasm. Yashil iqtisodiyotga o'tish siyosati bilan shug'ullanuvchi firmalar ulushi (%), 2019

Mamba: Lotte va boshqalar (2022)

Dalillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistondagi biznes vakillari qo'shni mamlakatlardagi hamkasblariga qaraganda yashil sektorlarda faollik darajasi yuqori. Iqlim o'zgarishi O'zbekistonda nisbatan yaqinda davlat siyosati muammosi sifatida paydo bo'lganiga qaramay, 2019-yilga kelib

mamlakatdagi firmalarning qariyb 90 foizi yashil investitsiyalarning qandaydir shaklini boshlagan edi (3-rasm). Bundan tashqari, firmalarning sezilarli ko'pchiligi o'zlarining yashil natijalarini kuzatdilar, taxminan 80 foizi yashil maqsadlarga ega (4-rasm). Shunisi

e'tiborga loyiqki, O'zbekiston ishbilarmon doiralari qo'shni mamlakatlardagi hamkasblariga qaraganda iqlim bilan bog'liq muammolarga ko'proq e'tibor qaratmoqda.

Biroq, O'zbekistondagi korxonalar yashil investitsiyalar va amaliyotlarga katta qiziqish bildirayotgan bo'lsa-da, strategik rejalashtirish jarayonlariga yashil fikrlarni kiritishda takomillashtirish uchun imkoniyatlar mavjud. Firmalarning atigi kichik bir qismi, taxminan 10 foizi hozirda biznesni rejalashtirish va strategik maqsadlarni belgilashda yashil masalalarni o'z ichiga oladi, atigi 8 foizi yashil muammolarni hal qilish uchun aniq boshqaruv rollarini belgilaydi.

Hulosa

Xulosa qilib aytish mumkinki, O'zbekistonda yashil moliyalashtirishga o'tish me'yoriy-huquqiy bazani uyg'unlashtiruvchi, xususiy sektor ishtirokini rag'batlantiradigan va iqlim bilan bog'liq xavflarni har tomonlama hal qiluvchi muvozanatli yondashuvni talab qiladi. O'zbekiston Markaziy banki (MB) tomonidan prudensial talablarga o'zgartirishlar kiritish va yashil kredit berishni rag'batlantirish kabi tashabbuslar maqtovg'a sazovor bo'lsa-da, tartibga soluvchi tuzatishlar prudensial vositalar samaradorligiga putur etkazmasligi yoki beixtiyor tartibga soluvchi risklarni keltirib chiqarmasligini ta'minlash zarur. Kutilmagan oqibatlariga yo'l qo'ymaslik uchun yashil moliyani rivojlantirish uchun to'g'ridan-to'g'ri aralashuv vositalarini qo'llashda ehtiyot bo'lish kerak, masalan, minimal yashil kvotalar yoki jigarrang sektorlarga maksimal kreditlash cheklavlari.

Bundan tashqari, davlat sektori rag'batlantirish mexanizmlari va moliyaviy qo'llab-quvvatlash choralari orqali xususiy yashil

moliyalashtirishni qo'llab-quvvatlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Banklarni ekologik xavflarni kredit qarorlari va ichki tizimlariga integratsiya qilishga undash orqali hukumat moliyaviy institutlar vositachiligida yashil moliyalashtirishni moliyaviy qo'llab-quvvatlash choralari kabi tashabbuslar orqali yashil kreditlashni yanada rag'batlantirishi mumkin. Yashil taksonomiya va ta'sirni tekshirish tizimlari bilan muvofiqlashtirilgan bank ekologik, ijtimoiy va boshqaruv tizimini takomillashtirish xalqaro moliya institutlaridan yashil moliyalashtirish uchun muhim resurslarni ochishi mumkin.

Bundan tashqari, sug'urta sektorining iqlim tavakkalchiligini boshqarishdagi rolini, xususan, tabiiy ofatlardan sug'urtalashda o'z rolini kuchaytirish zarurati mavjud. O'zbekistonning iqlim ta'siridan kelib chiqadigan ofatlarga nisbatan zaifligi va xususiy sug'urta sanoati imkoniyatlari cheklanganligini hisobga olib, tabiiy ofatlar xavfini moliyalashtirish bo'yicha milliy strategiyani ishlab chiqish zarur. Ushbu strategiya davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlarini belgilab berishi va xususiy kapital ishtirokini kuchaytirish uchun mahalliy xususiy sug'urta bozorlaridan potensial foydalanish va global kapital/qayta sug'urta bozorlariga kirishni ta'minlaydigan iqtisodiy jihatdan samarali risklarni qatlamlash yondashuvini qabul qilishi kerak.

Mohiyatan, O'zbekiston yashil moliyalashtirish tashabbuslarini samarali ilgari surish uchun birgalikda sa'y-harakatlarni talab qiladigan muhim pallada turibdi. Normativ-huquqiy islohotlarni o'zida mujassamlashtirgan, xususiy sektor ishtirokini rag'batlantiradigan va tabiiy ofatlar xavfini boshqarishni kuchaytiruvchi yaxlit yondashuvni qo'llagan holda, O'zbekiston iqlim bilan bog'liq xavflarni yumshatish va kelajakdagi muammolarga chidamlilikni oshirish bilan birga barqaror iqtisodiy rivojlanishga yordam berishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Allen, C., Clout, S. (2012). Yashil iqtisodiyot bo'yicha qo'llanma. 1-masala: Yashil iqtisodiyot, yashil O'sish va kam uglerodli rivojlanish - tarix, ta'riflar va yaqinda qo'llanma Nashr. BMTning Barqaror rivojlanish bo'limi.
2. Barbier, E. B. (2009). Iqtisodiy tiklanishni qayta ko'rib chiqish: global yashil yangi kelishuv. Hisobot Iqtisodiyot va savdo filiali, Texnologiya, sanoat va Iqtisodiyot, UNEP.
3. Barbier, E. B. (2011). Yashil iqtisodiyot va barqarorlik uchun siyosat muammolari Iqtisodiy rivojlanish. Tabiiy resurslar forumi, 35(3), 233–245. <https://doi.org/10.1111/j.1477-8947.2011.01397.x>.
4. Kaprotti, F., Bailey, I. (2014). Yashil iqtisodiyotni anglash. Geografik annaler: B seriyasi, Inson geografiyasi, 96(3), 195–200. <https://doi.org/10.1111/geob.12045>
5. Diyar, S., Akparova, A., Toktabayev, A., Tyutunnikova, M. (2014). Yashil iqtisodiyot - Qozog'istonning innovatsiyalarga asoslangan rivojlanishi. Procedia - Ijtimoiy va xulq-atvor fanlari, 140, 695–699. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.04.497>.

6. Endl, A., Sedlacko, M. (2012). Barqaror rivojlanish milliy strategiyalari – kelajakdagi roli, UNCSD tomoni voqealar siyosati qisqacha bayoni, Yevropa barqaror Rivojlanish tarmog'i (ESDN), Vena.
7. Global yashil o'sish instituti (GGGI) (2012). Yashil rivojlanishni rejalashtirish GGGI mamlakat dasturlari: <http://www.gggi.org/project/main>
8. www.worldbank.org - Jahon bankining rasmiy ma'lumotlari
9. "O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi, Jahon banki, Markaziy Osiyo Mintaqaviy ekologik markazi, 2022-yil. O'zbekistonda "Yashil" O'sish va Iqlim O'zgarishi bo'yicha Siyosiy Muloqotlar Turkumi: Ishlar To'plami. Jahon banki: Washington D.C."
10. 2019-yil 4-oktabrdagi "2019 — 2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining "Yashil" Iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4477-son qarori